

**Стылістычны аналіз верша
“Наведвайце бацькоў...” Рыгора Барадуліна**

Выхаванне найлепшых чалавечых якасцей дзякуючы паэтычнаму слову павінна прысутнічаць на ўроках беларускай мовы і літаратуры. Так, для вучняў 9-га класа агульнаадукацыйнай школы з беларускай і рускай мовамі навучання прапануецца верш Р.Барадуліна “Наведвайце бацькоў...” (гл. Беларуская літаратура: Хрэстаматыя: Вучэб. дапам. для 9-га кл. агульнаадукац. шк. з бел. і рус. мовамі навучання / Уклад. У.А.Дзіско, В.В.Кушнярэвіч. – Мн.: Нар.асвета, 2001, с.691 – 692).

Гэта верш-зварот да чытача, насычаны дзеясловамі загаднага ладу *наведвайце, пішыце, ахінайце, спяшайцеся*. Такія дзеяслоўныя формы часта выкарыстоўваюцца ў публіцыстыцы для ўзмацнення функцыі ўздзеяння. Аднак верш – жанр мастацкага стылю, і яго асноўнай функцыяй выступае эстэтычная. Найперш праз вобразныя сродкі мовы паэт уплывае на думкі і пачуцці чытача.

Перад аналізам верша настаўнік можа правесці гутарку з вучнямі пра іх адносіны да сваіх бацькоў, бабуль і дзядуляў (такая гутарка надзвычай важная ў падлеткавым узросце). Варта прыгадаць народныя выслоўі: *Бацька і маці ад Бога ў хаце, хто іх зневажае, добра не знае. У каго ёсць матка, у таго галоўка гладка. Ад добрага караня – добры і адростак. Бацька з маткаю на рабоце не томяцца, калі з дзетак сваіх цешацца. Будзь, сыноч, тату сыноч, а тата – да смерці (табе) тата. Дзетак уздаваць – не грыбкоў назбіраць. Добра сыну – добра маме: падужэў, пахараішэў і не пачужэў. Добра ў свеце, лепш пры матцы. Дома хоць няўежна, ды ўлежна. Дужэй, сыноч, сталей і нам не чужэй. З гадамі, дзеці, разумнейце, але ні мне, ні людзям не чужэйце (не рабіцеся чужакамі). Мілая тая дарожка, кудую я да мамы хадзіла. Ніхто так дзецям не спагадае, як матка родная. Свая матка шкадуе дзіцятка. Татава хата ўсім багата. Шануй бацьку з маткаю: другіх не знойдзеш.*

Моўныя сродкі верша ствараюць псіхалагічны вобраз вяртання і памяці. На стылістычным узроўні вызначаюцца мастацкія дэталі, якія адлюстроўваюць агульнае ў прыватным. Прычым некаторыя з іх аўталагічныя (выкарыстаны ў прамым значэнні): *коміны, слупкі, страхы, бацян, гняздо, галлё, лісток*. У аснове металагічных мастацкіх дэталей – пераноснае ўжыванне: *вечер, шпакоўні, шпачкі, сцяжынкi, бяссонніца, завеі*. Вобразнасць металагічных дэталей выяўляецца ў кантэксце: *вечер крые страху* – метафарычнае асэнсаванне нямогласці бацькоў, якім патрэбны ўвага і клопат; *бацькі глядзяць на свет шпакоўнямі пустымі* – метафара *шпакоўні* рэалізуе сему ‘бацькоўскі дом’, а слова з эмацыянальна-экспрэсіўнай канатацыяй *шпачкі* сімвалізуе дзяцей,

абагрэтых утульным бацькоўскім жыллом. Азначэнне *вясёлыя* падмацоўвае станоўчую ацэнку такога ўспрымання дзяцінства. *Сцяжынка* – сімвал вяртання, аднак паэт падбірае да гэтай мастацкай дэталі азначэнне *дымкія* ‘туманныя, цмяныя’, якое выражае няўпэўненасць. Ці вернецца калі-небудзь сын ці дачка? Ці наведзе старэнькіх бацькоў? *Трыміць лісток ледзь-ледзь бяссонніцай на вейцы* – праз параўнанне выяўляецца сема ‘пастаянная трывога’. У лексеме *завеі* сімвалічна асэнсоўваецца ідэя бяспамяцтва. Заўважце: *завея* ў вершы замятае *шляхі*. Гэта шляхі не толькі да бацькоўскага дома, але і да ўласнага “я”, здольнага разумець і спачуваць. *Дымкія сцяжынкi* паступова трансфармуюцца ў *завейныя шляхі* – сведчанне дынамікі паэтычнай думкі, якая праз канкрэтнасць мастацкіх дэталей стварае агульны псіхалагічны вобраз.

У вершы ўжываюцца тропы: метафары *адчай вяхоў завые, вецер крые, бацян нясе цяпло, шпакоўні, след тыне, выбягаюць сцяжынкi, завеі ў роспачы*; эпітэты *сляпыя слупкі, ціхая ласка, старыя бацькі, няўмольны клопат, глухая страх, забыты клёкат, пустыя шпакоўні, вясёлыя шпачкі, лёткі след, дымкія сцяжынкi, выстылае галлё*; параўнанні *гайнёй ваўкоў, бяссонніцай*. Як бачым, металагічныя мастацкія дэталі – структурныя кампаненты тропаў – узмацняюць эстэтычную функцыю мастацкага тэксту.

Вы маладыя ўсе, пакуль бацькі старыя

Жывуць няўмольным клопам, каб вам лягчэй было – антытэза *маладыя* – *старыя* ў сваёй аснове мае моўныя антонімы, але ў кантэксте слова *маладыя* абазначае не проста ўзрост, а пэўны ўнутраны стан – бадзёрасці, упэўненасці, аптымізму.

Верш уключае фразему *душою разгавецца*. Вядомае выслоўе *душой загавець* размоўнае, абазначае ‘памерці, загінуць’. Сінанімічныя фразеалагізмы – *адкідваць хвост, адпраўляцца на той свет, адыходзіць у вечнасць, выпростаць ногі, даваць дуба, дух выпусціць, заснуць вечным сном, складваць рукі, трапіць да абрама на піва*. Антанімічная фразема *душой адгавець* мае значэнне ‘ажыць’. Паэтычны кантэкст выяўляе ў выслоўі *душою разгавецца* сэнсавае пашырэнне ‘духоўна адрадзіцца’.

На стварэнне адпаведнага вобраза ўплываюць абстрактныя назоўнікі твора (*адчай, сум, спакой, ласка, цяпло, трывога, жаль, душа* і інш.). Іх стылістычная функцыя – перадаць насычаную разнастайнымі пачуццямі дынаміку чалавечага “я”.

Носьбітам індывідуальна-аўтарскага стылю найперш выступае сказ. Менавіта сінтаксіс дазваляе зразумець адметнасць пісьменніцкага “почырку” ў стварэнні мастацкай карціны свету, адлюстраванні светапогляду апавядальніка або лірычнага героя. На думку М.Я.Цікоцкага, “кожны пісьменнік мае свой “сінтаксічны код”, сваю ўласную сістэму граматычнай арганізацыі моўных сродкаў у адно арганічнае мастацкае цэлае” [6, с.116]. Ёсць такая сістэма і ў вершы “Наведвайце бацькоў...”.

Увесь твор (апрача аднаго сказа) арганізаваны са складаназалежных. Як зазначае А.А.Каўрус, “мастацкая мова аддае перавагу складаназалежным сказам з даданымі месца, часу і даданымі азначальнымі і параўнальнымі” [4, с.191]. У вершы ўжываюцца сказы з даданымі часу, параўнальнай, месца, мэты, азначальнымі. Іх стылістычная функцыя – не толькі ў перадачы рознабаковых сувязей паміж з’явамі, але і ў разгорнутым разважанні над спрадвечнымі жыццёвымі каштоўнасцямі.

Такі ж “сінтаксічны код” прысутнічае і ў вершы “Трэба дома бываць часцей...” Р.Барадуліна, тэматычна і эмацыянальна вельмі бліжэй да “Наведвайце бацькоў...”. Прыкладзём пачатковыя строфы:

Трэба дома бываць часцей,
Трэба дома бываць не гасцем,
Каб душою не ачарсцвець,
Каб не страціць святое штосьці.

Не забыць, як падвялы аер
На памытай падлозе пахне,
Як у студню цыбаты асвер
Запускае руку да пахі...

Супастаўляльна-стылістычны метада аналізу выяўляе спецыфіку стылёвай танальнасці вершаў Р.Барадуліна, прысвечаных бацькоўскаму дому. Як відаць з прыведзеных прыкладаў, няспешны роздум паэта ўдала перадаецца складаназалежнымі сказамі. Адпаведнае моўнае афармленне спрыяе глыбіні філасофскага зместу твораў.

Такім чынам, верш як жанр мастацкага стылю рэалізуе эстэтычную функцыю, якая ўздзейнічае на пачуцці чытача праз тропы, стылістычныя фігуры і сродкі стварэння вобразнасці. У гэтым тэксце паэт звяртаецца да разнастайных тропаў – метафар, эпітэтаў, параўнанняў. Яны, відавочна, актывізуюць асацыятыўны пошук, дазваляючы тварыць разам з пісьменнікам. Нават стылістычна нейтральная лексема ў кантэксце мастацкага цэлага можа набываць камбінаторныя прырашчэнні сэнсу, становіцца эмацыянальна значнай і актывізаваць эстэтычную функцыю мастацкага твора. Такая асаблівасць паэтычных тэкстаў заўважаецца і ў вершы “Наведвайце бацькоў...”. У прыватнасці, слова *шлях* са значэннямі ‘шырокая, прыстасаваная для руху транспарту дарога’, ‘месца для праходу, праезду’, ‘вялікі перыяд, этап развіцця’, ‘орган у выглядзе каналаў, якія забяспечваюць жыццядзейнасць арганізма’, ‘падарожжа, перамяшчэнне’, ‘напрамак, маршрут’, ‘напрамак, дзейнасць, учынкi’, ‘жыццёвы лёс’ [ТСБМ, т.5, кн.2, с. 375 – 376] выяўляе сімвалічнае нападненне ‘вяртанне да ўласнай душы, да найлепшых чалавечых якасцей’. Шлях дадому, да бацькоў па-мастацку трансфармуецца ў шлях да самога сябе. Менавіта

сімвалічны вобраз шляху паглыбляецца ў вершы, поўніцца новымі адценнямі сэнсу дзякуючы тропам, стылістычна нейтральным словам, якія ў кантэксце твора набываюць камбінаторныя прырашчэнні сэнсу, фраземе, а таксама пэўнаму сінтаксічнаму афармленню. Як бачым, выяўленне ў знешне простых жыццёвых фактах падвойнага сэнсу, псіхалагізму – спецыфіка індывідуальна-аўтарскага стылю Р.Барадуліна.

Спіс літаратуры

1. Барадулін, Р. Выбраныя творы. У 2-х т. Т. 1. Вершы / Р.Барадулін. – Мінск: Маст. літ., 1984. – С. 47.
2. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / Склаў Ф.Янкоўскі. – 3-е выд., дапрац., дап. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – С. 112 – 141.
3. Горшков, А.И. Русская стилистика / А.И.Горшков. – М.: ООО “Издательство Астрель”: ООО “Издательство АСТ”, 2001. – С. 161 – 169.
4. Каўрус, А.А. Стылістыка беларускай мовы. – 3-е выд., дапрац. і дап. / А.А.Каўрус. – Мінск: Нар. асвета, 1992. – С. 191 – 194.
5. Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І.Я.Лепешаў. – Мінск: БелЭн, 2004. – С. 125.
6. Цікоцкі, М.Я. Сугучнасць слоў жывых...: Нататкі па стылістыцы маст. літ. / М.Я.Цікоцкі. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1981. – С. 62 – 116.